

هستی‌شناسی

مبثنی بر نصوص دینی

قاسم اخوان نبوی

سنة ۱۴۰۰ هجری

■ عنوان تحقیق: هستی‌شناسی مبتنی بر نصوص دینی

■ پژوهشگر: حکمت و

■ گروه علمی: فلسفه

■ محقق: قاسم اخوان نبوی

■ ارزیابان علمی: حجج اسلام علی زمانی قمشه‌ای و جواد خرمیان

■ موضوع اصلی: فلسفه اسلامی

■ موضوع فرعی: هستی‌شناسی

کتابخانه مجلس شورای اسلامی
کتابخانه مرکزی

هستی‌شناسی

مبانی و مفاهیم

قلم اخوان نبوی

ناشر: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

چاپ اول: ۱۳۹۱

شمارگان: ۵۰۰

قیمت: ۱۱۰۰۰ تومان

طراح جلد: سیدایمان نوری نجفی

چاپ و صحافی: هنگام

سرفشانه: اخوان نبوی، قاسم، ۱۳۴۶-.

عنوان و نام پدیدآور: هستی‌شناسی: مبانی بر خصوص دینی / قاسم اخوان نبوی

مشخصات نشر: تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۳۹۱

مشخصات ظاهری: ۱۹۳ص.

شابک: ۷- ۲۷۵- ۱۰۸- ۶۰۰- ۹۷۸

وضعیت فهرست‌نویسی: فیا

یادداشت: کتابنامه، یادداشت: نمایه.

موضوع: (هستی‌شناسی) فلسفه اسلامی.

موضوع: هستی‌شناسی.

شماره افزوده: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۳ / ۵۵ / ۵۵ BBR

رده‌بندی دیویی: ۱۸۷/۱

شماره کتابشناسی ملی: ۳۴۴۳۴۳۲

تقاطع بزرگراه شهید مدرس و خیابان شهید بهشتی، پلاک ۵۶

تلفن: ۸۸۵۰۵۴۰۲ - ۸۸۵۰۳۳۴۱

www.poiict.ir

همه حقوق محفوظ است

فهرست

پیش‌نار	۹
مقدمه	۱۳
الف) اهمیت مضامین و تبیین آن	۱۳
ب) پیشینه تحقیق	۱۴
د) هدف تحقیق و کاربرد آن	۱۵
هـ) روش تحقیق	۱۵
و) تعریف مسئله و بیان سؤالات تحقیق	۱۵
ز) فرضیه یا فرضیات تحقیق	۱۵
ح) نوآوری و نقدهای تحقیق	۱۶
ح) ساختار تحقیق ارائه نمایی کلی از تحقیق در قالب گام‌ها و بخش‌ها و...	۱۷
فصل اول: کلیات	۱۹
مبحث اول: طرح مسئله	۲۷
گفتار دوم: امکان استنباط مباحث هستی‌شناسی از نصوص دینی	
مبحث اول: دلالت الفاظ بر معانی	
۱-۱. اقسام دلالت	
۲. راهکار فهم معانی الفاظ	۴۴
الف) تأویل	۴۴
ب) سیاق	۴۷
مبحث دوم: معنای استنباط و اقسام آن	۴۹

.....	مسئله تبیین	۵۰
.....	انواع تبیین	۵۱
.....	مبحث سوم: جمع‌بندی و نتیجه‌گیری	۵۴
.....	فصل دوم: احکام وجود	۵۷
.....	گفتار اول: واقعی بودن جهان	۶۱
.....	مبحث اول: تبیین واقعی بودن جهان براساس متون دینی	۶۲
.....	مبحث دوم: تبیین متون دینی با توجه به مفاهیم فلسفی	۶۷
.....	مبحث سوم: اشتراک معنوی وجود	۶۹
.....	مبحث چهارم: تبیین اشتراک معنوی وجود با توجه به متون دینی	۷۰
.....	مبحث پنجم: بغایت وجود و ماهیت	۷۱
.....	گفتار دوم	۷۵
.....	اصالت وجود	۷۵
.....	طرح مسئله	۷۷
.....	مبحث اول: بررسی اصالت وجود با توجه به متون دینی	۷۹
.....	گفتار سوم	۸۷
.....	وحدت وجود	۸۷
.....	۱. دیدگاه‌های مختلف درباره وحدت	۸۸
.....	الف) وحدت شهود	۸۸
.....	ب) نظریه کثرت مطلق	۸۸
.....	ج) وحدت وجود و کثرت موجود	۸۹
.....	د) وحدت در عین کثرت و کثرت در عین وحدت	۸۹
.....	مبحث اول: استناد به نصوص دینی برای اثبات وحدت وجود	۹۱
.....	آیات دال بر وحدت وجود	۹۴
.....	روایات دال بر وحدت وجود	۹۷
.....	تبیین متون دینی با توجه به مفاهیم فلسفی	۱۰۶
.....	جمع‌بندی	۱۰۷

۱۰۸.....	مبحث دوم: پیامدها و لوازم این دیدگاه.....
۱۰۹.....	تخصص هستی.....
۱۱۲.....	بساطت وجود.....
۱۱۴.....	بی‌نیازی هستی از علت.....
۱۱۸.....	مساوات وجود با شئیت.....
۱۱۹.....	مورد ذهنی و ظهور ظلی.....
۱۲۰.....	نتیجه‌گیری.....
۱۲۱.....	فصل دوم: اقسام وجود.....
۱۲۵.....	گفتار اول.....
۱۲۵.....	وجود مستقل.....
۱۲۶.....	وجود محمولی و وابستگی.....
۱۲۷.....	وجود فی‌نفسه، وجود لایفسی.....
۱۲۸.....	وجود لئفسه و وجود لغیره.....
۱۲۹.....	وجود بنفسه و وجود بغیره.....
۱۳۰.....	مبحث دوم: استنباط وجود مستقل و رابط با اسناد به متون دینی.....
۱۳۳.....	گفتار دوم.....
۱۳۳.....	وجوب و امکان.....
۱۳۷.....	مبحث دوم: بررسی این مسئله براساس متون دینی.....
۱۴۱.....	گفتار سوم.....
۱۴۱.....	متغیر و ثابت.....
.....	مبحث دوم: بررسی این مسئله براساس متون دینی.....
۱۴۹.....	گفتار چهارم.....
۱۴۹.....	علت و معلول.....
۱۵۲.....	مبحث دوم: بررسی این مسئله با تکیه بر متون دینی.....
۱۵۷.....	گفتار پنجم.....
۱۵۷.....	حدوث و قدم.....

حدوث و قدم ذاتی.....	۱۵۹
حدوث جوهری عالم.....	۱۵۹
حدوث ذاتی عالم طبیعت.....	۱۶۰
مبحث دوم: بررسی این مسئله بر اساس متون دینی.....	۱۶۰
گفتار ششم.....	۱۶۳
تقدم و تأخر.....	۱۶۳
۱. اقسام تقدم.....	۱۶۴
(ا) تقدم مکانی.....	۱۶۴
(ب) تقدم بالرتبه.....	۱۶۵
(ج) تقدم بالزمانه در مورد امور مکانی.....	۱۶۵
(د) تقدم با تکیه بر امور کلی.....	۱۶۶
(هـ) تقدم بالشرع.....	۱۶۷
(و) تقدم بالطبع.....	۱۶۷
(ز) تقدم بالعلیه.....	۱۶۷
(ح) تقدم بالتجوهر.....	۱۶۷
(ط) تقدم بالحقیقه.....	۱۶۸
(ی) تقدم دهری.....	۱۶۹
مبحث دوم: بررسی این مسئله با تکیه بر متون دینی.....	۱۷۰
گفتار هفتم.....	۱۷۵
قوه و فعل.....	۱۷۵
مبحث دوم: بررسی این مسئله با توجه به متون دینی.....	۱۷۶
نتیجه‌گیری.....	۱۷۶
کتابنامه.....	۱۸۳
نمایه اعلام.....	۱۸۷
نمایه موضوعی.....	۱۸۹

پیشگفتار

در پرتو پیروزی انقلاب اسلامی، مبدع اسلام، ایران، بار دیگر دین و معرفت دینی به ویژه تعالیم متعالی اسلامی، به عنوان فکر و فرهنگ مرفعی و نجات بخش آدمی، در عرصه حیات انسان، مظاهر شده. تجدید حیات تعالیم و حیانی و ارزش های اسلامی از سویی، مستعدان و مربیان ملت های مسلمان و احیای روح ستم ستیزی در آنان، از سویی دیگر، سو باعث نمایان تر شدن سست پایگی مسلک ها و مکاتب بشری، نظام های مادی بر آن ها گشت.

بایستگی تحقیقات دقیق و منسجم، سرریز از نوآوری پیرامون زیرساخت های اندیشه ای دینی و نظامات اجتماعی بشری، بر آن و ضرورت پرداخت علمی و روزآمد به حوادث واقعه فکری، به رخنه ها، اشکالات کنونی و درخور این رستخیز عظیم و نیز لزوم آسیب شناسی در حیطه فرهنگ ملی و باورداشت های رایج دینی به منظور عرضه صحیح و دفاع معقول از اندیشه ای دینی و زدودن پیرایه های موهوم و موهون از ساحت قدسی دین، ضرورت عرضه ی صحیح و دفاع معقول از اندیشه دینی و صیانت از هویت فرهنگ اسلامی و سلامت فکری اقشار تحصیل کرده و نسل جوان کشور، تأسیس نهاد علمی پژوهشی و آموزشی، دانشگاهی و حوزوی ممحض و کارآمدی را فرض می نمود.

بر این اساس «پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی» به عنوان یک نهاد

علمی-فکری حسب الامر و بر اساس نظر رهبر فرهیخته انقلاب اسلامی آیت‌الله‌العظمی خامنه‌ای (مدظله‌العالی) و با تلاش فراوان آیت‌الله علی‌اکبر رشاد در سال ۱۳۷۳ تأسیس شد.

این پژوهشگاه دارای شخصیتی حقوقی، مستقل و در حکم نهاد عمومی و غیر دولتی و غیر انتفاعی است که در قالب چهار پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی، نظام‌های اسلامی، فرهنگ و مطالعات اجتماعی و دانشنامه‌نگاری دینی و همچنین مرکز پژوهش‌های جوان فعالیت می‌کند.

حکمت و دین‌پژوهی، که مشتمل بر شش گروه علمی با عنوان‌های معرفت‌شناسی، «مطالعات قرآن و حدیث»، «فلسفه»، «کلام»، «عرفان» و «منطق فہم‌ین» است، در جهت تحقق اهداف ذیل فعالیت می‌نماید:

۱. بازپژوهی و بازبینی حکمت و کلام و معارف اسلامی
 ۲. تبیین و ساماندهی منابع مباحث زیر ساختی اندیشه دینی
 ۳. ایجاد بستر مناسب برای تحقق و پویایی و بالندگی اندیشه دینی
 ۴. پاسخ به شبهات القای قلم و عقلم و کلام اسلامی
 ۵. نقد مکاتب و دیدگاه‌های معاصرین در حوزه زیر ساخت‌های اندیشه دینی
- در راستای تحقق اهداف فوق، هر یک از گروه‌ها، پس از تهیه عنوان‌های مطالعاتی اساسی و اولویت‌گذاری و تهیه روش‌شناسی و تصویب آن در شورای علمی گروه، آن را به اعضای هیئت علمی خود و همچنین عرصه دین‌پژوهی واگذار نموده و با نظارت بر روند اجرای تحقیق و تألیفات، برای دسترسی عموم دانش‌پژوهان حوزه دین‌پژوهی، آن را به چاپ و نشر و انتشار استنباط معارف عقلی از نصوص دینی از جمله موضوعاتی است که جنبه مناسبات عقل و دین قابل طرح است؛ زیرا در متون دینی به گروه‌های مختلفی برمی‌خوریم که از جمله آنها گزاره‌های مربوط به عالم هستی بوده که درصدد تبیین نظام هستی است. اندیشمندان مسلمان با تأمل در این متون به نتایجی رسیده‌اند که در اندیشه فلسفی یونان پی‌سابقه بوده و از این جهت منشأ نظریات جدیدی در حوزه‌های فلسفی و عرفانی شده‌اند؛ براین اساس به نظر

می‌رسد کتب روایی تا حدود زیادی الهام‌بخش آرا و افکار فلسفی در میان پیروان اهل‌بیت^{علیهم‌السلام} بوده است. برای روشن شدن این مطلب، اگر مقایسه‌ای میان آنچه از سوی اهل‌بیت^{علیهم‌السلام} در کتاب‌های مذکور ضبط شده با آنچه در کتاب‌های فلسفی و عرفانی موجود است، صورت بگیرد، تا حدود زیادی میزان تأثیرپذیری افکار فلاسفه از گزاره‌های دینی روشن می‌شود.

در حکمت متعالیه، مباحث فلسفی با آنچه در متون دینی موجود است، تطبیق شدند؛ زیرا در این فلسفه اولاً امکان تازه‌ای به فلسفه داده شد که صدها مسئله که در فقه و فایده‌فیل طرح نبود، مطرح و حل شود؛ ثانیاً سلسله‌ای از مسائل عرفانی که در متون دینی و عرفانی وجود داشت، مطرح و حل شد؛ و ثالثاً ذخایر زیادی شمرده می‌شدند. برای آشنایی مورد بحث و نظر قرار می‌گرفتند؛ ثالثاً ذخایر زیادی از ظواهر دینی و برای عمیق‌تر شدن فلسفی پیشوایان اهل بیت علیهم‌السلام، که قرن‌ها صفت معمای لاینحل را داشتند، سرانجام از متشابهات شمرده می‌شدند، حل و روشن شدند و به این ترتیب ظهور فلسفه دینی و عرفان و فلسفه‌اشتی کامل پذیرفتند و در یک مسیر افتادند؛ بنابراین رشد و تکامل ملائیت فلسفی شیعه تا حدود زیادی متأثر از نصوص روایی اهل بیت^{علیهم‌السلام} بوده است. از این رو بررسی چگونگی استنباط معارف عقلی از نصوص دینی لازم به نظر می‌رسد.

فرضیه این تحقیق مبتنی بر امکان استنباط معارف هستی‌شناسی از نصوص دینی است. این تحقیق با مراجعه و استناد به متون دینی درصدد استنباط موضوع هستی‌شناسی است. ابتدا امکان این امر را بررسی و روشن می‌کند. در ادامه به دلالت گزاره‌های دینی بر مباحث هستی‌شناسی بحث می‌کند. در ادامه به نحوه کاربرد، موضوعاتی از هستی‌شناسی همچون بدهات وجود، اشتراک، مغایرت وجود و ماهیت، وحدت وجود و تقسیمات وجود، اصالت وجود، مغایرت وجود و ماهیت، وحدت وجود و تقسیمات وجود را ذکر می‌کند و از امکان استنباط و نحوه استنباط آنها از متون دینی سخن می‌گوید.

پژوهش حاضر براساس فرایند پژوهشی پژوهشگاه و در راستای اهداف پژوهشکده و به قلم جناب آقای قاسم آخوان نبوی در گروه فلسفه تألیف شد.

ایشان عضو هیأت علمی گروه کلام پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی و عضو انجمن علمی فلسفه دین پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی هستند و تاکنون کتاب‌های فطرت و خرد، حکمت صدرایی و کلام شیعه و جامعه‌شناسی دین را تألیف کرده‌اند.

در پایان از همه اعضای شورای علمی گروه فلسفه و ارزیابان محترم، حجت‌الاسلام علی زمانی قمشه‌ای و حجت‌الاسلام جواد خرمیان، و به‌ویژه مؤلف گرامی که با سعه صدر در تولید و بالندگی اثر تلاش کردند، و همچنین انجمن انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی که عهده‌دار ماده‌ساز، چاپ و توزیع این اثر است قدردانی می‌کنیم و از استادان و صاحب‌نظران درخواست می‌شود با ارسال دیدگاه‌ها و پیشنهادهای سازنده خویش ما را آری و خدایند منان توفیق روزافزون محقق گرامی را بخواهیم.

گروه فلسفه

پژوهشکده حکمت و دین‌پژوهی